

DUES VISITES DE PALMIRA JAQUETTI A ISIL, 1926 I 1945

Salvador Rebés Molina
Grup d'Estudis Etnopoètics

Palmira Jaquetti va començar l'estiu de 1945 al Pallars Sobirà. Ho sabem gràcies a dos quaderns d'apunts (21'5 x 15'5 cm), marcats a les tapes respectives amb els números 16 i 17.¹ Encapçala el primer la inscripció «Poesia / 28 Febrer 1945 / al juliol del 1945 / Lloat sia Déu», fil temporal que continua a l'altre: «Poesia / 25 juliol 1945 / Sorpe». Aquesta mena de quaderns –hi ha una cinquantena de similars, fins l'any 1962– responen al costum que tenia d'aplegar al vol els seus impulsos poètics, tant en prosa com en vers. Al costat d'això, hi sovintegen les professions de fe, agraïda per la bondat de Déu i per les meravelles de la seva creació. Vegeu, per exemple, el títol del núm. 16 mateix, així com la lloança que li va infondre la rendició del Tercer Reich: «I ara, a les vuit d'aquest matí memorable, cessa el foc, aquest foc que ha devorat mitja Europa. Lloat sia Déu! A Ell pugin, penyora de pau, les meves llàgrimes de condol, més que de joia. Caiguin aquestes a fructificar la terra. Dissabte 5 de maig, 1945» (quadern núm. 16, f. 16r).²

Jaquetti devia baixar del cotxe de línia, a Llavorsí, el dilluns 18 de juny o potser, el dimarts 19 perquè la primera notícia d'aquella excursió pallaresa diu: «Ainet de Bes[an], a la Vall Ferrera, 1945, estiu 19 de juny» (quadern núm. 16, f. 29v). El poema que ve a continuació, «Dolor insatisfeta», confirma què hi anava a cercar. Un bàlsam per a l'ànima: «... un plany m'ha quedat dins com qui no gosa / d'alterar el cel, tan pur i estrany al crit». Extasiada per la verdor de l'alt Pirineu, l'endemà escriu:

Prades altes de Tor, davant els ports de l'Ovella i de Cabús, que donen a Andorra. Gràcies, Déu meu, del verd damunt verd, que verd era el somni! La pura i simple meravella de les flors, copes plenes de pluja que serveixen d'anit per a collir-hi el sol. I les aigües, com l'eterna veu que baixa de les cimes. I les petites cuques, innocents, que es deturen al mig del camí en sentir les passes i fan el mort compungidament, deliciosament beates... (f. 31.)

Més endavant (dijous 21?) s'admira d'una casa de la vall de Tor, «bellíssima mostra del que pot la gràcia popular unida al clima i a la pedra» (f. 34v). Devia

¹ Fons dels Hereus de Palmira Jaquetti i Isant (Sant Andreu de Llavaneres).

² «I ara, a les vuit...» suggereix que se n'assabentà per la ràdio. Vet aquí la premsa del dia: «Cuartel General del Cuerpo Expedicionario Aliado. 4.- Se anuncia que el mariscal Montgomery ha comunicado al general Eisenhower la rendición al 21 grupo de ejércitos, con efectividad a partir de las ocho horas del día 5 de mayo, hora oficial, de todas las fuerzas alemanas de Holanda, noroeste de Alemania y Dinamarca, con inclusión de las de Heligoland y de las islas Frisonas. EFE». *La Vanguardia* (5/05/1945) <<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1945/05/05/pagina-4/33090858/pdf.html>> [Totes les consultes són de març de 2021]. La capitulació definitiva d'Alemanys es va signar el 8 de maig, a Berlin.

conversar també amb algú del veïnat, si tenim en compte que assigna a Tor l'explicació de les mesures del *pitxell*, el *xau*, el *porró*, la *pitxella* i la *mitja pitxella*, amb la definició del *conlloc*:

Conlloc: El bestiar de llana foraster que ve de l'Urgell, i tots, es reuneixen en un mateix lloc i van a pasturar als Pirineus. Després, hi ha implícita la obligació d'anar a l'Urgell per part dels ramats de muntanya. Quan és d'un particular se'n diu la *ramada*. El ramat format de les ovelles de molts particulars reunits és el *conlloc*.

Ho poso de manifest com a mostra d'una receptivitat que no es limitava a l'empremta intimista del paisatge, sinó que s'estenia d'igual manera a l'arquitectura i a la geografia humana. Seguint camí avall, veu al carrer Nadalet de Tírvia un «deliciós exemple del que fou la vida a l'edat mitjana», i un cop descrit l'edifici, medita amb recança «on ha anat a parar tot l'esplendor d'altres dies» (f. 34v-35r). Cal saber que la major part de Tírvia havia quedat destruïda el 1938 per les bombes de la Guerra civil,³ circumstància estremidora que augmentava el valor cultural de les cases salvades.

Jaquetti s'encaminarà després a Isil, per tal de passar-hi la nit de sant Joan (f. 35v-38v).⁴ El dia 25 era a Sorpe, segons indica el títol del quadern 17, i podem afirmar per l'anotació següent que va acabar el mes de juny a la Vall d'Aran, on solia estiuejar: «28 de juny 1945. Vall d'Arties» (f. 2v). Tornem a Isil, però. No era la primera vegada que hi anava. Ja ho havia fet l'estiu de 1926, arran de la segona missió de recerca per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC), en companyia de Maria Carbó i Soler. Les missioneres es van allotjar a la Casa Ignàsia, un vistós casalici, amb fonda i botiga, que s'aixecava a la vora de la Noguera Pallaresa fins que l'aiguat d'octubre de 1937 se'l va endur junt amb una vintena de cases, un dels ponts del riu i el comunidor de l'església (Gimeno 1992, amb imatges del desastre).⁵ Com a dada anecdòtica, s'hi havia allotjat pocs anys enrere el príncep Albert I de Mònaco.⁶ Per això diu el dietari de la missió, escrit per Jaquetti: «La senyora Ignàsia ens ha rebut amb tots els honors. Ocupem la cambra que il·lustrà, amb la seva alta persona, el príncep de Mònaco» (*Materials* 1997: 14).

Va ser un sondeig a corre-cuita, el 5 de juliol i unes poques hores del dia 6, apresades pel mètode d'arreplega itinerant que prescrivía la direcció del Cançoner. Van entrevistar tan sols quatre persones, començant per la Modesta Guilló, de 50 anys:

3 Exposit al web «Tírvia: població del Pallars»: <<http://www.tirvia.net/es-ES/historia/la-guerra>>.

4 Patrimoni Immaterial de la Humanitat, les falles del Pirineu han fet córrer rius de tinta. Vegeu-ne, almenys, <<https://www.catedrapirineus.org/transferencia/informacio/bibliografiafalles/>>, el blog de Miqui Giménez, <http://miquigimenez.blogspot.com/p/isil_24.html> i el lloc web de l'Associació Cultural Fallaires d'Isil, <<http://www.fallesisil.cat/>>.

5 Destacava clarament per l'altura, de quatre pisos: <<https://arxiudimatges.aneu.cat/fitxaimatge?id=178>> i <<https://arxiudimatges.aneu.cat/fitxaimatge?id=4756>>

6 Llegiu <<https://quinalafem.blogspot.com/2020/01/2073-albert-i-de-monaco-les-valls-daneu.html>>.

«No té condicions de cantaire –observa Jaquetti–. Només recorda les lletres. Ultra això, és sorda, i no hi ha manera de fer-la aturar» (Ibídem). Total, una lletra i quatre tonades de profit (arxiu de l'OCPC, C-43, núm. 1 i 49-52). Al cap d'una estona (havent dinat?) es va girar mal temps: «No para de ploure [...] i nosaltres ens mullem, a peu i a cavall» (*Materials* 1997: 14). El dietari omet com van descobrir la «vella de Catxes», Petronil·la Rosso, de 63 anys, que «ens ha cantat una seguida de belles cançons. Té cura d'una malalta, i tot preparant el brou, cop de cantar» (*Materials* 1997: 15). Disset cançons amb tonada i tres que no en porten (C-43, núm. 53-59 i 2-4). Ara bé, la padrina de Catxes no era filla d'Isil, sinó de Berrós Sobirà,⁷ circumstància digna d'atenció. Jaquetti i Carbó passaven tot seguit «a ca la Truca, una mena de cova atapeïda de fum espès». La Truca, Maria Gallart, de 46 anys, «és una dona malhumorada i neguitosa [...]. N'hem sortit amb unes quantes tonades més i les mans i cara negres. Ens hem tret les màscares per sopar i ací cal esmentar el bon gust culinari de la senyora Ignàsia, molt senyora i ben educada» (*Materials* 1997: 15).

Del matí del dia 6 se'ns informa que la de Catxes «ha vingut [a la fonda] a exhaurir el repertori» (*Materials* 1997: 15), que s'apujava així a les vint-i-cinc cançons (C-43, núm. 70-72 i 77-81). De cop en sec, però, les missioneres entenen que a Isil «no queda ningú més», cosa difícilíssima d'admetre per tractar-se del 1926. Encara els sortirà al pas (a la fonda mateix?) el jove Joan Gaspa, de 25 anys, «ros de cabell, d'ulls i celles, i ens ha cantat mentre plovia, amb veu fresca, però no en sap gaires» (*Materials* 1997: 15; C-43, núm. 73-76, quatre cançons). Llavors sí, havent donat per acabat l'escorcoll, «hem pres les motxilles i el paraigua, i avall, cap a Borén» (*Materials* 1997: 15). Balanç d'un dia i mig: 33 cançons amb tonada i 4 lletres soles. Sumant-hi l'aportació de Maria Barlabé, de 27 anys, filla d'Isil entrevistada a Sorpe, podríem arribar a les 47 (C-43, núm. 123-132). Les versions publicades a la «Selecta dels materials recollits per la missió Jaquetti-Carbó 1926» (*Materials* 1997: 79-93) són les següents:

- a) Modesta GUILLÓ: «Cançons de bodes» (núm. 15).
- b) Petronil·la Rosso, de casa Catxes: «Si n'eren tres ninetes» (núm. 16); «Si n'eren tres pastorets» (núm. 17); «Cançons de Sant Joan» (núm. 18); «Apa, minyons» (núm. 20) i «La dama d'Aulion» (núm. 21).
- c) Joan GASPA: «Les campanes de París» (núm. 19).
- d) Maria BARBALÉ: «Sola és la una» (núm. 26) i «Los tres Reis d'Orient» (núm. 27).⁸

Costa d'entendre la pressa per anar-se'n, malgrat l'infortuni de la pluja. Les col·lectores devien saber –i sabien, de fet– que les Valls d'Àneu conservaven un ric cançoner associat d'una banda a les falles de Sant Joan i d'una altra, als casaments. Compareu-ho amb la conducta de la campanya anterior, a Borén: «Hem demanat *molt sovint*

7 Avui deshabitat, al sud-est de la Guingueta d'Àneu, municipi al qual pertany.

8 No hi ha cap peça triada de la Maria Gallart, de casa Truco, que eren: «Casa el Coix d'Alins», «La vida de les galeres» i una mixtura d'«Els tres pastorets + On aneu, Mare de Déu + La samarra del pastor».

les cançons de bodes i les alegres falles de Sant Joan» (*Materials* 1996: 139; subratllat meu). I també: «El senyor rector ens ha donat unes cançons que ell ha recollit, *i han augmentat les que ja portem de bodes i falles de San[t] Joan*» (C-213, f. 163). Per això, és estrany que s'accontentessin a Isil amb tan poca cosa. Pel que fa a les falles, amb dos úniques mostres, no gens rodones. Primer, el fragment de la Modesta, la informadora sorda (C-43, núm. 50, «Cançó de rodar el foc de Sant Joan», inèdita fins ara):

Figura 1. C-43, núm. 50, «Cançó de rodar el foc de Sant Joan»

- [1] I aquí dalt de la montina
si n'hi ha de guapos fills,
també hi ha la nostra vila
i de guapos fadrins.
- [2] La coloma de la torre
... que no fa sinó plorar⁹
- [3] –Ja em dirà, senyor batlle
i la vara on la té.
–La vara la tinc a casa
i a l'ombreta del roser.

I després, la versió de la Petronil·la, núm. 18 de la Selecta, «Cançons de Sant Joan». Més satisfactòria que l'anterior, aquesta tirallonga presenta la singularitat d'encastar entre les corrandes un segment de l'oració popular «El càstig del cel»:

I aquí dalt de la muntanya,
ja n'hi ha i un banc,
la un cap s'hi senta sant Pere,
l'altre el gloriós sant Joan,
entremig de dos deixebles
s'hi senta el senyor [*sic*] més gran.

La raó és que, a vegades, el popularíssim peu de corrandà «Aquí dalt de la muntanya...», omnipresent a les danses de Sant Joan, podia desbancar l'incipit propi de l'oració, «Dalt del cel hi ha un banc...». Així s'esdevé, per exemple, a la versió d'«El càstig del cel» comunicada a Jaquetti i Carbó per Maria Vilaspasa, veïna de Tremp: «'Qui dalt de la muntanya, / que n'hi havia un ric sant. / L'un cap s'està Sant Pere / i l'altre sant Joan, etc.» (*Materials* 1997: 130-131). Tot té el seu perquè, encara que no podem saber si es tractava d'una raresa col·lectiva o bé d'una confusió de la informadora.

⁹ Nota de Jaquetti: «No la recorda. Mirar la cançó 65 on hi és sencera», en referència a la lletra de Joan Carrera, 50 anys, recollida a Borén el 6.6.1926: «Lo colom roda la torre, / la volta i no hi pot entrar. / La coloma n'està dintre / que no fa sinó plorar» (C-43, f. 254).

205

Cançó de fadrins

Allegant $\text{♩} = 200$

Handwritten musical score for "Cançó de fadrins". The score is written on a five-line staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The time signature is 6/8. The tempo is marked "Allegant" with a note value of 200. The lyrics are written below the staff. The melody consists of a series of eighth and sixteenth notes, with some rests. The lyrics are: "Ja qui dalt a la mon-ti-na", "ia qui- dalt a la mon- ti- na", "mã de qua- pos", "filhs tam- bé", "mã la nos- tra vi- la", "i Deu", "amb... més fa- drins".

Ja qui dalt a la mon-ti-na
 ia qui- dalt a la mon- ti- na
 mã de qua- pos filhs tam- bé
 mã la nos- tra vi- la i Deu
 amb... més fa- drins

Des del 5.6, repeteix amb tal- lara la ra la

Figura 1

Isil mereixia una nova visita, certament. Tanmateix, la Palmira de 1945 havia deixat enrere la jove missionera de 1926. Vorejava els cinquanta anys, vivia sola, amb l'únic consol de la fe, de la música i de la poesia, i l'esperit que la portava a les Valls d'Àneu era el mateix que acabem de copsar per a la Vall Ferrera, és a dir, l'anhel d'esbargiment, la recreació a través de la natura i el tracte amb la bona gent de muntanya. Noves inquietuds, musicals i literàries, l'apartaven del treball de camp. Així, doncs, hi tornària com a simple espectadora de les falles. O més ben dit, com a espectadora entregada, entusiasta, amb el grau de fascinació que revela al poema «Falles d'Isil»: «... goig / que il·lumina la nit amb fugitiva / rosa, flagrant de roig. / Homes agegantats de fe, que el cingle tempta» (quadern núm. 17, f. 2r). I també, en prosa:

és com una gesta d'herois, una contarella de força i bravura, un arc immens que es tensa i distén en la nit com en un llac tranquil que ara ho submergeix tot. Festa de l'home, unit en aplec d'homes per servir el cor dels segles dansa i festa, i àpat de l'esperit que encara, per sort, té fam! Dansa d'un poble senzill que crema torxes vives, homes de bona fe, sembradors de joventut, de joia i fortitud. Ferment que volta la terra i la fecunda (núm. 17, f. 1v).

Gesta de l'esperit. Vet aquí el punt de vista que la motivava, en aquell punt precís de la seva vida. És clar que Jaquetti no era una turista qualsevol. On hi ha hagut foc, recent, hi ha caliu. Per això, a part de les sensacions de cor endins, prendrà un munt de notes erudites i curioses, a tall de recordatori personal, les unes d'origen incert, verbal potser, i les altres extretes d'una bibliografia que tenia *in situ* ja que, recordem-ho, eren quaderns fets sobre la marxa. Per exemple, l'epígraf «Festa de Sant Joan a Isil» (f. 35v-38v del núm. 16), en què explica la col·locació al Far, l'encesa i la baixada de les falles és translació lliure de l'article de Mn. Joan Riba i Pellicer «Les falles d'Isil» (Riba 1927).¹⁰ També esmenta «La Vall d'Àneu» de l'excursionista i farmacèutic de professió Joaquim Morelló i Nart, fill d'Esterri d'Àneu (Morelló 1904). Dues fonts exemplars, gràcies a les quals Jaquetti podia abastar la festa més enllà del lloc concret d'observació. Que acceptés la vigència d'ambdues descripcions acredita de manera tàcita la continuïtat dels costums tradicionals, malgrat els darrers esdeveniments.

Isil havia canviat molt, tant a causa de la Guerra civil com per l'aiguat catastròfic del 1937. Forces destructores que ella deplora, aplicades a l'església de Sant Joan:¹¹

La revolució cremà Sant Joan al comandament del mestre Blas Brufau,¹² que s'incautà de la rectoria i la pillà i saquejà. No hi valgué una carta anterior d'un any que Ventura Gassol¹³ havia adreçat al rector demanant-li si necessitava res per conservar l'església.

¹⁰ L'any 1927 Mn. Riba era el rector d'Isil, nomenat l'1 d'agost de 1910 (Miquel 2000: 39).

¹¹ Romànic llombard amb modificacions gòtiques: <<https://www.iec.cat/arcats/ps/psedificis/00635.htm>>.

¹² Destinat l'any 1934: *La Vanguardia* <<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1934/02/14/pagina-18/33153126/pdf.html?search=Blas%20Brufau>>.

¹³ Conseller de Cultura de la Generalitat. Jaquetti i Gassol tenien una bona amistat, abans i després de 1936.

El rector no contestà perquè no hi mancava res. Un altar barroc notabilíssim i tot en ordre. Però conservà la carta. Quan fou el moment d'anar a cremar, el rector la produí.¹⁴ Però ni hi valgué. La imatge vella fou trossejada a martell. L'altar, cremat. Un sant, cada u. Així es començà de perdre la que encara s'aguanta –sinó que el riu, en desbordar-se l'any 1937, hi ha obert un forat enorme–, l'església de Sant Joan (quadern núm. 16, f. 36r.).

Aquell mossèn era Mn. Bonaventura Roca i Rubiol (Sant Miquel de Lavall, 1881-Isil, 1946), rector des de l'1 de novembre de 1930. Cal assenyalar que Mn. Roca era ben conegut a la Junta de Museus de Barcelona perquè abans, com a rector de Taüll, de 1917 a 1930, li havia tocat seguir en primera fila l'arrencament i trasllats dels frescos romànics de la Vall de Bohí (1919-1923).

Després d'altres particularitats històriques i arquitectòniques que no venen al cas, Jaquetti apunta al seu quadern:

És de tradició que al costat de Sant Joan hi havia un convent de templers.¹⁵ [...] Altrament, no se'n veu res, de cap convent. Sembla que en extingir-se, es conta que el batlle portà un plec tan-cat al prior en què es prevenia de fer presoners els monjos, però el prior digué que contestaria l'endemà i explicaria el significat de l'escrit. Però durant la nit desaparegueren tots. Així ho diuen els vells (f. 36v.).

I un rumor atractiu per a ella, descendent de mestres campaners: «Es diu que alguna de les campanes de Sant Joan fou llançada pels gavatxos en la gorga bullent de vora del prat d'Ignàsia» (f. 37v). Algú li explicaria, així mateix, que «als d'Isil els diuen *pinxos* perquè no es deixen passar la mà per la cara per ningú. Si n'hi ha un, al ball dels casats, que s'hi fiqui sense dret, li claven un gran castanyot al clatell i el treuen» (f. 37r).

Tocant a la dansa de Sant Joan, Jaquetti segueix la petja de Mn. Riba, la descripció del qual sembla haver matisat ella en virtut d'una mirada directa. Vegem primer el relat de Morelló: «Arribats que són tots a la plaça, depositen les falles unes sobre altres, quedant fet lo foc de San Joan. Les noyes comencen com una sardana al voltant del foch, y ab sos cants indiquen als fallaires quan poden entrar a la dança. Heus-aquí les poques estrofes que hem pogut aplegar: "Aquesta nit encenem falles..."» (1904: 169).¹⁶ Ara el de Mn. Riba: «... van a dipositar en un munt a la plaça major ses falles enceses. Tot seguit s'encenen les del barri, que són vàries. A no tardar, segueix el ball dels bastons, bolangeres, sardanes i ball pla, cantant algunes coples com les següents: "Aquesta nit encenem falles..."» (1927: 87). I finalment, l'anotació de Palmira Jaquetti:

van a la plaça de l'església nova, volten el poble i aleshores depositen la falla a la plaça, davant l'església. Tot seguit, s'encenen les falles de barri. I al volt de la plaça s'inicia una fantàstica *passacaglia*, tornen a prendre els troncs, ja molt gastats, evolucionen de mil intrincades maneres, [i]

14 «Produir» en el sentit de fer aparèixer, exhibir-hi.

15 Benedictí, en realitat.

16 La primera notícia era molt parca: «El retorn del cementiri fou festejat ab tronadas y co-hets, saltironejant el típic contrapàs al voltant de grans fogueres establertas als principals carrers» (*Veu de Catalunya* 1902).

repeteixen les creus en l'aire; després la música toca un ball pla o la bolangera. La ballen homes sols, puntejant encantadorament, i salten el foc. També canten: «Esta nit encenem falles...» (f. 36r i 38r.).

«Fantàstica *passacaglia*», «encantadorament» i «mil intrincades maneres» són apreciacions valoratives que només cobren sentit si acabava de veure-ho ella mateixa. Quatre indicis confrontats:

Morelló (1904)	Mn. Riba (1927)	Jaquetti (1945)
a) falles, unes sobre altres	a) un munt de falles enceses	a) revifen els troncgs gastats
b) ---	b) ---	b) repeteixen les creus enlaire
c) ballen com una sardana	c) ball de bastons, bolangeres, sardanes i ball pla	c) ball pla o bolangera
d) dansen primer les noies	d) ---	d) ballen homes sols

Si fos cert que Palmira Jaquetti va presenciar un ball pla tradicional i que va poder escoltar en viu «Esta nit encenem falles...», etc., hauriem de considerar-la afortunada perquè tres anys després, el gran etnògraf Ramon Violant i Simorra documentava una celebració decantada ja cap a la modernitat:

... retornen a la plaça on ballen *El contrapàs*; adés formant cadenes, adés entrelaçats i serps, tots els fallaires segueixen el seu capdavanter [...] fins que tira la falla al mig de la plaça; els altres la tiren damunt així que van passant, i d'aquesta faicó queda formada la falla o foguera de la plaça, davant de l'església. Després, tots els fallaires van a beure en una casa i els casats reparteixen vi a tothom [...].

I *en altre temps*, quan estaven cansats de ballar a la plaça, els *fadrins* i *fadrines* anaven a voltar les falles o fogueres dels carrers del poble, *cantant cançons de la nit de sant Joan*, com és ara aquesta: «Aquesta nit encenem falles...», etc. (Violant 1997: 55-56; subratllats meus).

És diàfan al respecte, tot considerant cosa d'*altre temps* les cançons de l'estil «Aguesta nit encenem falles». I pel que fa al contrapàs ballat a la plaça, sentència: «Actualment (1948), una paròdia del mateix. Ja que, com que llogaren una orquestrina de *pr'avall*, no sabia la música d'aquest ball... i feia molta pena veure executar una dansa evocadora de ritus naturalistes antiquíssims, al so estúpid d'un ball de moda» (1997: 55).¹⁷ Casualitat o no, des de l'agost de 1946 hi havia un rector nou, pel traspàs de Mn. Roca. Es tractava de l'aranès Àngel Moga i Moga, de 43 anys, home de peculiar empena, que havia viscut a França.¹⁸ No veuria amb mals ulls una certa renovació

¹⁷ Fins aleshores n'havia tingut un coneixement d'òides: «els fallaires eren rebuts a la plaça amb ramells de flors que els ofrenaven les fadrines [...]. Després ballaven el “contrapàs” a l'entorn de l'església i després cremaven totes les falles en un pilot al mig de la plaça. Tothom voltava aquest foc ballant el “ballpla” [sic] i cantant alegres corrandes, dedicats els uns als altres» (Violant 1933: 287).

¹⁸ Nascut a Bagargue el 7 de desembre de 1902 i ordenat sacerdot el 1927, va exercir al Pallars Jussà, la Ribagorça, la Llitera i el Pallars Sobirà abans de passar a la diòcesi de Tou-

musical. Amb raó s'ha dit que Mn. Moga «va tenir una forta influència en les festes que es van celebrar els anys que seguiren a la Guerra Civil» (Mas 1992: 176).

A la llum de l'informe inqüestionable de Violant i Simorra, es palès que el *Costumari* de l'Amades n'oferia un quadre anacrònic per a 1953, segurament anterior a la Guerra:

Comencen les fadrines, que fan una rodona sola, i conviden els fadrins a la dansa amb la següent corrandà: «Fadrinets, entreu en dansa / els que esteu per a dansar; / poseu-vos entre dues noies, / agafeu-les per la mà». Els fadrins entren al ball i regraden el convit amb una altra corrandà adient. Formada la rodona per jovent d'ambdós sexes, inicien el ball pròpiament dit amb aquesta altra cançó: «Aquesta nit encenem falles; / aquesta nit, alegrement, / diguem tots: Alabat sia / el Santíssim Sagrament». Acabada la corrandà, es deixen anar de les mans; ells es treuen la barretina, mentre elles fan una reverència a la foguera [...]. Segueixen el ball al so de cançons, cantades, per regla general, alternadament entre fadrins i donzelles, de manera més o menys dialogada, sovint en un pla de crítica i de sàtira.... (Amades 1953: 58-59).

Deixant a part la reverència a la foguera, que es podria malentendre com a objecte de veneració, el *Costumari* entén que el ball «pròpiament dit» s'iniciava amb l'alabança al Santíssim Sagrament. Més precisos, Morelló, Riba i Jaquetti distingien a l'uníson una primera part formada per tres corrandes juntes, indivises. Tant el gest reverencial, amb el cap descobert, com la jaculatòria al Santíssim Sagrament eren marques ostensibles que tancaven aquest introit devot, d'ofertament a Déu de l'esforç esmerçat. Acte seguit, tenia lloc la diversió profana. No crec que les variants de Jaquetti siguin imprecisions de còpia, i és evident que no seguia aquí l'article de Mn. Riba:

Morelló (1904)	Mn. Riba (1927)	Jaquetti (1945)
Aquesta nit encenem falles, aquesta nit de Sant Joan, aquesta nit cullim roses del roser de Sant Joan.	Aquesta nit encenem falles, aquesta nit de Sant Joan; aquesta nit collim roses del roser de Sant Joan.	<i>Esta</i> nit encenem falles, <i>esta</i> nit de sant Joan, <i>que en esta</i> nit collim roses del Roser de sant Joan.
Fadrinets, sortiu en dansa, los que esteu pera dançar. Fiqueu-s entre dos noyes, agafau-les per la mà.	Fadrinets sortiu en dansa los que esteu pera dansar, <i>seguíu-ne tots a la una la comparsa del ball pla</i> .	Fadrinets, sortiu en dansa, los que esteu per a dansar, <i>poseu-vos</i> entre dos noies, agafeu-les per la mà.
Aquesta nit encenem falles, aquesta nit alegrement. Diguem tots: «Alabat siga lo Santíssim Sagrament».	Aquesta nit encenem falles, <i>esta</i> nit alegrement, digam tots: Alabat <i>sia</i> el Santíssim Sagrament.	<i>Esta</i> nit encenem falles, <i>esta</i> nit, alegrement. Diguem tots: «Alabat <i>sia</i> lo Santíssim Sagrament».

louse, el març de 1933. Va tornar al bisbat d'Urgell el maig de 1943, d'ecònom a la Bastida de Bellera, i entre l'agost de 1946 i el juliol de 1963 va atendre les parròquies d'Isil i d'Alós d'Isil. El 1964 es traslladava a Barcelona (on tenia un germà, Mn. Joan Moga), com a capellà de les Adoratrius Perpètuas del Santíssim Sagrament, adscrites a la parròquia de la Verge de Gràcia i sant Josep. Va morir a Barcelona el 28 d'agost de 1978.

A partir d'aquest moment, opina Mn. Riba, «decau bastant l'esperit religiós d'aqueixa típica vetllada tradicional, barrejant-hi altres diversions de no gaire bon gust i menys moral». Per això es permetia la llicència d'ometre la part profana, corrandes amoroses i burlesques, igual que havia fet Morelló. Jaquetti no es preocupava tampoc d'escriure què hi havia a continuació, potser perquè en tenia coneixement a través de la missió del 1926, com hem vist més amunt. Mn. Moga, en canvi, sí que es va aplicar a recollir un conjunt magnífic de 19 corrandes de sant Joan, trobat entre els seus papers pels redactors de la revista de la Pobra de Segur *Escudella-2*, l'estiu de 1978. El recull de Mn. Moga, que per a alguns ha esdevingut *canònic*, amb la fixesa d'una cançó estròfica, reconeix la pausa devota després de les tres primeres cobles, que aquí comparteixen l'incipit «Aquesta nit encenem falles», posat curiosament en segona persona (Moga 1981: 149-150):

[1] Aquesta nit enceneu falles
aquesta nit de S[ant] Joan;
aquesta nit culriu roses
del Roser de S[ant] Joan.

[2] Aquesta nit enceneu falles
que demà és Sant Joan
aquesta nit enceneu falles
perquè és festa tan galan.

[3] Aquesta nit enceneu falles
aquesta nit alegrement.
Crideu tots: alabat sia
lo Santíssim Sagrament.

(Aquí es descobreixen tots i miren a l'església)

La darrera corrandia [19] torna a ser de respecte eucarístic, tot canviant les persones dels verbs: encenem... diguem. I entremig, les cobles que silenciaven els folkloristes anteriors, que variaven cada any en quantitat, ordre i contingut perquè depenien de l'enginy dels participants, igual que en qualsevol «ball de cançons». Un parell de mostres del recull de Mn. Moga, difoses per tot l'arc de la tradició oral catalana, l'una a tall d'exemple de les corrandes amoroses i l'altra, de les burlesques:

[12] Lo colom roda la torre,
la roda de peu en peu,
la coloma nés a dintre
que nés blanca com la neu.

- [15] Aquí dalt de la muntanya
lo cu-cut ja hi ha cantat:
quan les cabres faran llana
les dones faran bondat.

Segons la crònica enviada per un corresponsal local a *La Veu de Catalunya* (1902), la festa d'Isil comptava amb ballades fins al dia 26. Després de la nit de sant Joan, tenia lloc la sessió matinal del 24: «A las onze[,] balladas, sovintejant el típic “ball plá” que tan bé sab conservar nostre jovent». I l'endemà a la tarda era el torn dels fadrins majors, «essent galejats durant el “ball plá” ab que tant cridaren l'atenció dels espectadors». Jaquetti no ressenya res de tot això. Del dia 24 anota només que «la missa es deia a Sant Joan, i s'hi anava en processó, portant les relíquies i cantant, anar i tornar, l'himne *Ut queant laxis*¹⁹» (f. 38v). Ho redacta en passat, atenció. Mn. Riba ho explicava així, en una consuetat tramesa al bisbat d'Urgell, el 1914: «Al dematí surt la professó de la parròquia en direcció a l'hermita portant les relíquies y cantant l'himne *Ut queant laxis*. Per la tarde, después de vespres, regressa la professó a la parròquia amb les mateixes cerimònies de l'anada» (Miquel 2000: 29).

El quadern 16 conté altres detalls sobre festes i fogueres d'Isil. No diu tampoc d'on els pren perquè, cal insistir-hi, eren apunts particulars, privats, destinats a satisfer la seva curiositat, i res més. Poc devia imaginar ella que els llegiria mai ningú:

Els fadrins fan la plega tots tres dies de festa major, i al davant hi van els col·lectors de les coques i les prioros del Roser. La missa del 2.^{on} dia la fan dir els fadrins, i en l'ofertori ofrenen coca a tothom, tota guarnida de rams. Per Sant Pere també hi ha falles, però més petites. Canten: «Sant Pere, borçhome. / Sant Joan, bon sant». I les minyones són, de vegades, portadores de les falles de Sant Pere (f. 38v.).

Per Nadal, tant si fa torb, com si neva, com si plou, han de fer una foguera a la plaça, davant l'església [de la Immaculada]. Si el batlle ho prohibia, encara el farien més fort [el foc]. Ni multes ni protestes no han pogut desarrelar el costum (f. 37r.).

Completen el quadern dos qüestions addicionals, a banda de les anteriors. L'una, els costums nupcials i l'altra, el servei als difunts. Vegem primer aquest punt:

Enterraments. Són sempre presidits pel veí o veïna més pròxims. L'aniversari *in die obitus* es fa dir una missa resada, un cop l'any. El qui presideix el dol passa dos cops a besar l'estola, i un cop, al cementiri. Després de la gran refecció mortuòria, on acostuma [a] assistir el sagristà, aquest dona gràcies per ell, i ell és qui resa un parenostre pel difunt (f. 40.).

19 Himne a llaor de sant Joan Baptista, decisiu per als noms de les notes musicals, atribuït a Paulus Diaconus, monjo benedictí de Friül mort a Montecassino (segle VIII).

Dels casaments també se n'havia ocupat Morelló. Jaquetti segueix una altra font, però, amb la coincidència lògica de certs elements narrats:

Bodes. Bona part tenen lloc a la tarda i, abans d'amonestar, els interessats ho participen a parents i amics més íntims. El dia de les noces, per a evitar que els joves els facin esquellots, han de tractar prèviament de les quarteres de vi que han de donar. Els nuvis, en passar els ponts, troben una cinta de seda sostinguda per jovent que els barra el pas. Ensems són invitats amb coca i vi. El tresorer, pare o parent més pròxim, ja comprèn amb això que té de pagar i, resolt aquest punt, el corn avisa el públic que les gestions han reeixit. Ara qui vulgui pot prendre part a la causa. Quan la boda ve de fora, anuncia l'arribada i ve amb la cavalleria de càrrega molt ben enflocada i guarnida de picarols i també, ben visibles, un gall i una gallina com a cap de turc per pagar l'àpat de la festa. Després ve el cerimonial antic de rebuda en la casa on ha de viure la núvia, presentació i possessió del mestratge, amb el simbolisme d'entrega de les claus. El fa la mare o dona de la casa, o persona delegada per ella. També hi havia noies que feien aquest ritual mentre cantaven: ²⁰ «Aquí venen les donzelles...» (f. 38v-39v.).

A diferència de Jaquetti, que posava la barrera de seda «en passar els ponts», com a simpàtic peatge per al nuvis del poble, Morelló l'entenia a l'entrada del poble i per a les comitives que venien de fora. El record d'aquesta tradició va arribar a l'antropòloga Dolors Llopart, durant les seves indagacions a Isil de 1977 i 1978: «quan algú es casava, feien una barrera al pont del poble impedit que ningú marxés ni passés sense pagar un delme i, així, per Sant Joan es podia celebrar la festa amb tota solemnitat» (Llopart 1981: 147). Les lletres de Palmira Jaquetti se succeeixen en un ordre diferent al de Morelló, i hi ha variants significatives (en cursiva):

Morelló (1904: 170-171) ¹	Jaquetti, quadern 16: f. 39v-40r
[1] Aquí venen les donzelles, aquí venen per cantar, aquí venen les donzelles, si llicencia'ls voleu dar.	[1] Aquí venen les donzelles, aquí venen <i>a</i> cantar, aquí venen les donzelles, si llicència els voleu dar.
[2] Al baixar-ne de l'iglesia heu perdut lo ram florit, que es lo ram de les donzelles tant hermós y requerit.	[2] <i>En</i> baixar-ne de l' <i>església</i> heu perdut <i>el</i> ram florit, que és <i>el</i> ram de les donzelles, tan hermós i <i>requirit</i> .
[3] Flor del lli, lli, flor del lli blanc, ja les males llengues ara callaran.	[3] Flor <i>de</i> lli, lli, flor <i>de</i> lli blanc, ja les males llengües ara callaran.

²⁰ Ho havien fet acompanyades del pandero (Morelló 1904: 170), aspecte important que no se li va escapar a l'especialista Dolors Sistac (1997: 70).

²¹ Aplegades pel seu amic Carlos Estevan Membrado (Mequinensa, 1872-Valldalgorfa, 1936), antic notari d'Esterri d'Àneu, excursionista i fotògraf aficionat com el mateix Morelló (Rella & Blanco 2006).

[4] Despediu-vos de la filla, mare del cor dolorós; despediu-vos, que a la filla, no la manareu més vós.	[6] Despediu-vos de la filla, mare del cor dolorós, despediu-vos, que la filla, no la manareu més vós.
[5] Galan dama li han dada, cavaller gardeu-la bé: no diran de qui n'és filla, sinó de qui n'és muller.	[7] Galant dama li han <i>dado</i> , cavaller, gardeu-la bé; no diran de qui és filla, sinó de qui és muller.
[6] Criats de la nuvia, siau diligents, que enllà d'aquest poble hi ha'l camí dolent.	#
[7] Pare de l'hermosa nuvia ben content podeu està: heu casat la vostra filla, l'heu posada en bona mà.	[4] Pare de l'hermosa núvia, ben content podeu estar, heu casat la vostra filla, l'heu posada en bona mà.
[8] Lo manteu porta de seda lo bon pare capellà: quan serà canonge o bisbe el portarà de tafetà.	[5] Lo manteu porta de seda <i>el</i> bon pare capellà; quan serà canonge o bisbe el <i>durà</i> de tafetà.
[9] En aqueixa casa hi trobareu cunyades: serviu-les y amau-les com a vostres germanes, millor si podeu; més del vostres pares no vos oblideu.	[8] <i>Aquí</i> trobareu cunyades: serviu-les i amau-les com vostres germanes, millor si podeu; mes, del vostres pares no vos oblideu.

Jaquetti i Carbó tenien recollit un parell de versions més. D'una banda, les «Cançons de bodes» de la Modesta Guilló, que podeu consultar a la Selecta (núm. 15), i d'una altra, les de la vella de Catxes, inèdites. Aquesta al·ludeix al pas de la cinta (C-43, núm. 66):

Figura 2. C-43, núm. 66

No les fem parada,
deixeu-les passar (bis),
com són gent de gala
ja podran pagar.

I aquesta altra, a la part nupcial (C-43, núm. 67):

Figura 3. C-43, núm. 67

[1] Passin, passin, cavallers,
passin, passin al davant;

256

Canço de bodes -

66 *Lent* $\text{P} = 56$

No les feu pa-ra-da di-
 xam les pa-rar di- xam les pa-rar com
 rón gent de ga-la ja vol-dran pa-gar

Figura 2

258

Canción de bodas

64 Moderato $\text{♩} = 16$

Pa-nen pa-nen co-va-llers
 Pa-nen pa-nen en-da-vant pa-nen
 pa-nen en-da-vant les ro-ses ne
 rón flo-ri-des per vos tèn-s'es
 que-rra-ran

Figura 3

les roses ne són florides,
per vostès s'esquerraran.

- [2] Mereixeu portar cotilla
i aquell cos tan preciós,
i en el pit portau violes,
jo n'hi sento les aulors.
- [3] I el mocador de la núvia
les àngels hi són escrits,
i al barret del sinyor nuvi
los dimonis hi són florits.
- [4] I en aquesta casa
sempre hi ha hagut pau,
vos suplico, jove,
que la hi mantingau.

L'avi Joan Isus de casa Foixenc –esmentat sovint per haver contribuït a recuperar les tonades de les falles, amb l'avi Ramon de casa Pistolet–,²² tot conversant amb la doctora Llopart, recordava que, una vegada, «una senyora a cavall havia estat al poble i havia fet cantar moltes dones». Era la Palmira Jaquetti (Llopart en premsa). Sí, però, en missió de recerca per a l'OCPC? El 1926 no es tractava d'una «senyora» sola a cavall, sinó de dues noies que actuaven en parella, i no es devien fer notar gaire pels carrers, perquè ja sabem que hi van ensopegar una pluja persistent. Ateses les novetats dels quaderns 16 i 17, m'inclino per la visita de 1945, més propera en el temps. Que la senyora Jaquetti enraonés amb les veïnes del poble, fins a l'extrem de fer-les cantar, facilita una explicació plausible a la porció d'apunts que semblen ser d'informació oral, com ara la lletra de les velles cançons de pandero.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMADES, J. (1953): *Costumari català. El curs de l'any*, vol. IV, Barcelona, Salvat.
- COLL, J. et al. (1987): *Aquesta nit encenem falles*, [Trempl], Centre d'Estudis del Pallars.
- GIMENO, M. (1992): «Les grans riuades d'aquest segle, a les Valls d'Àneu», Àrnica, època II, núm. 10 (setembre de 1992), p. 21-25. <<https://www.aneu.cat/llobres/documents/arnica-10.pdf>>
- LLOPART, D. (1981): «La Festa de Sant Joan a la Vall d'Isil», dins *Etnologia Pallaresa. Homenatge a Ramon Violant i Simorra*, La Pobla de Segur, Escudella-2, p. 143-147.

²² Sobre la transcendència de la recerca de Llopart, vegeu també l'històric fulletó de Coll et al. (1987).

— (en premsa): «Vet aquí que sense saber-ho, havia seguit els passos de Palmira Jaquetti», dins *Llum a l'ànima. Palmira Jaquetti. 1895-1963*.

Materials (1996) = *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. VI, a cura de J. MASSOT I MUNTANER, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Materials (1997) = *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. VII, a cura de J. MASSOT I MUNTANER, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MAS, R. (1992): *Dansàneu. Els balls populars del Pallars*, vol. I, Tarragona, El Mèdol.

MIQUEL, J. (2000): «Isil al començament del segle xx», Àrnica, època III, núm. 45 (juny de 2000), p. 27-39 <<https://www.aneu.cat/lllibres/documents/arnica-45.pdf>>

MOGA, A. (1981): «Cançons de les falles d'Isil», dins *Etnologia Pallaresa. Homenatge a Ramon Violant i Simorra*, La Pobla de Segur, Escudella-2, p. 149-152.

MORELLÓ, J. (1904): «La Vall d'Aneu [sic]», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 113 i 114 (juny i juliol de 1904), p. 165-185 i 197-216; vegeu el núm. 113: <https://ddd.uab.cat/pub/butcenexccat/butcenexccat_a1904m6v14n113.pdf>; ed. en separata, *La Vall d'Aneu. Notes per a una monografia*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya; reed. actual, Tremp, Garsineu, 1997.

RELLA, F.; BLANCO, J. (2006): *El Fons Estevan Membrado i les Valls d'Àneu*, Esterri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu.

RIBA, J. (1927): «Les falles d'Isil, la nit de Sant Joan», *Mai Enrera*, any III, núm. 29 (juny de 1927), p. 86-87.

Veu de Catalunya (1902) = «Vall d'Aneu. Isil», *La Veu de Catalunya*, núm. 1.254 (10 de juliol de 1902, ed. del vespre) [p. 4] <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1229305>

SISTAC, D. (1997): *Les cançons de pandero o de tambor. Estudi i noves aportacions*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

VIOLANT, R. (1933): «Festes tradicionals del Pallars. Sant Joan», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 458 (juliol de 1933), p. 284-289 <https://ddd.uab.cat/pub/butcenexccat/butcenexccat_a1933m7v43n458.pdf>

— (1997): *La festa major al Pallars i a la Ribagorça*, Tremp, Garsineu.

Figura 4. Mostra del quadern núm. 16 de Palmira Jaquetti (HdPJI)

Figura 5. CCVÀ / Fons Pere Català i Roca. Ritual fallaire de les set creus, sota l'atenta mirada de Mn. Àngel Moga, a la porta d'entrada al cementiri de Sant Joan d'Isil, 1957

Continuació Alskore, després ten
 la falla a la plaça, davant l'església.
 Tot seguit s'encomen les falls de barri: Tal
 vell de la plaça s'inicia una fantàstica pas-
 sacapla, tornen a prendre els troncs, ja molt
 gastats, evolucionen, de mit intrínscades
 maneres, repetint les creus en l'aire, després
 la música toca un ball pla o la bolanera.
 La ballen lions-còr, puntejant encantat-
 sament; salten al foc. També canten:
 Vsta int encomen falls,
 esta " de jut Joan,
 q. en esta int collim roses
 del Rosa de jut Joan
 Fadriats, artiu en dansa,
 lo que esten per a dansar
 poseu-vos entre dos noies,
 agafen-les per la mà
 Vsta int encomen falls,
 esta " algrement
 dignem tots: Alabat sia
 lo Santíssim Sagrament,
 per dir aquests mots la dansa es detura
 i els fadrins es descombrigen.
 Les falls són, potser, continuació de les ballades
 romanes. deicals de les figures de ball, on

Figura 4

Figura 5